

Мирон Семенович
ПЕТРОВСЬКИЙ
та його доба

ЗБІРНИК СПОГАДІВ

Українською та російською мовами

Київ | ДУХ І ЛІТЕРА | 2023

УДК [821.161.2+821.161.1]-95

ПЗ08

Серію «Літературна спадщина Мирона Петровського»
засновано 2021 року

Редколегія: *Юлія Веретеннікова,*
Йоханан Петровський-Штерн, Михайло Назаренко

Книгу підготували учасники Робочої групи
з літературної спадщини М. С. Петровського:
Юлія Веретеннікова, Ольга Кануннікова,
Михайло Назаренко, Йоханан Петровський-Штерн,
Катя Петровська, Андрій Пучков

Примітки та покажчик імен: *М. Назаренко*

ПЗ08 **Мирон Семенович Петровський та його доба:** Збірник
спогадів / Редкол.: Ю. Веретеннікова, Й. Петровський-
Штерн, М. Назаренко. Київ: Дух і Літера, 2023. 640 с.: іл.
(Сер.: «Літературна спадщина Мирона Петровського»).

ISBN 978-966-378-970-5

До першого тому серії «Літературна спадщина Мирона
Петровського» увійшли спогади про Мирона Петровсь-
кого (1932–2020) його друзів, близьких, учнів, колег,
а також вибрані рецензії на його книги. Презентовано
і деякі «вибрані місця з листування з друзями», що вида-
лися редакційній колегії важливими для розкриття ба-
гатогранного образу Мирона Петровського — письмен-
ника, літературознавця, лірика, вчителя, друга. Більша
частина спогадів написана спеціально для цього збірника
та публікується вперше.

Висловлюємо подяку *Леоніду Невзліну*
за підтримку видання цієї книги

УДК [821.161.2+821.161.1]-95

ISBN 978-966-378-970-5

© М. С. Петровський, спадкоємці, 2023

© ДУХ І ЛІТЕРА, 2023

Зміст

Від редколегії	8
Самуїл Лур'є Не плакати, не сміятися	12

РОЗДІЛ 1

Світлана Петровська Про Мирона Петровського, чоловіка і друга, батька моїх дітей	20
Йоханан Петровський-Штерн «Й у цьому наше ремесло»	60
Катя Петровська Повернення, або Elixir d'Amour	90
Тобіас Мюнхмаєр «Свого щастя не розумієте»	96
Вадим Скуратівський Про Мирона Петровського	112

РОЗДІЛ 2

Юрій Шербак Мирон Петровський: послання місту і світу	154
Юрій Педан Addio, caro maestro!	180
Юлій Кітаєвич «Якось ми з Мироном»	194
Інна Лісова Довге життя й короткі зустрічі	206
Ірина Уварова Вулиця Флоренції в місті янголів	214
Ольга Кануннікова Містові й Миронові	224
Сергій Черепанов Ниточка	254
Андрій Пучков Рівно три дорослі слова про Мирона Петровського . . .	310
Юлія Веретеннікова Просто робота	324

РОЗДІЛ 3

Михайло Безродний Ключі казки	346
Зоя Копельман Пам'яте, говори...	358
Зоя Копельман Нотатки Паганеля, або Враження від книжки М. Петровського «Майстер і Місто»	364
Вадим Перельмутер Лист Миронові Петровському	372

РОЗДІЛ 4

Давид Мірецький «Тоді й почалася моя освіта...»	378
Алла Гербер Людина з «одиночної камери»	382
Леонід Фінберг Абсолютна вимогливість до слова	388

Лариса Фіалкова Мирон Петровський, яким я його пам'ятаю	396
Вадим Крушинський Мирон Семенович Петровський	404
Михайло Кальницький «Майстер-класи» на вулиці Флоренції.	410
Володимир Каденко Про Мирона Петровського й не лише про нього	418
Наталія Нікішина Дари Мирона	426
Дональд Рейфілд Слово про Мирона Петровського	434
Ян Пресс Кілька днів у Києві	438
Ольга Кушліна Deus conservat omnia	442
Наум Резніченко Людина, яка писала про місто й розмовляла зі світом	450
Михайло Назаренко Жива людина на двох ногах.	460
Сергій Князєв Мирон Петровський і Самуїл Лур'є	468
Інна Булкіна Genius loci	474

РОЗДІЛ 5

Сергій Бобров	478
Людмила Губіанурі	479
Сергій Дмитренко	482
Ірина Калінковицька	484
Олена Кімelfельд	485
Павло Крючков	486
Сергій Маслобойщиков	488
Олена Насирова	489
Кіра Пітоєва	490
Тетяна Rogозовська	492
Григорій Фалькович	496

РОЗДІЛ 6

Мирон Петровський: репліки, афоризми, пуанти.	500
---	-----

ДОДАТКИ

Корній Чуковський Лист Миронові Петровському.	552
В. Бакланов Кінець «літературної забігальвіки».	554
Розмову закінчено? — Ні!	560
Мирон Петровський Лист Михайлові Безродному.	562
Михайло Назаренко Мирон, або Похвала методу	566
Примітки	576
Показчик імен	612

Від редколегії

Київський історик культури, літературознавець і філолог Мирон Семенович Петровський (1932, Одеса — 2020, Київ) полишив по собі значний корпус неоприлюднених текстів, зібраних в архіві, що налічує понад півсотню папок. У архіві Мирона Семеновича — підготовлені до друку книжки, що не вийшли, розсіпані верстки вже набраних книг, статті та есе, написані «в стіл», без сподівань на публікацію, розширені варіанти раніше виданих, але покалічених радянською цензурою книг, внутрішні рецензії, ненадруковані статті й доцензурні варіанти статей, розгорнуті заявки на книги, що не відбулися, автобіографічні нариси, усні та покладені на папір інтерв'ю, інскрипти на книгах, рисунки й вірші, обшир листування й короткі спостереження в жанрі «нотатки на манжетах».

Після смерті Мирона Семеновича було створено робочу групу з його літературної спадщини, учасники якої систематизували, відсканували й депонували архів, каталогізували й також відсканували значне листування, зібрали й підготували до друку декілька книжок із цілої низки запланованих. Перша з них — том спогадів про Мирона Семеновича Петровського, що ви його тримаєте перед очима. Упорядники включили в цей том близько п'ятдесяти спогадів, мемуарних текстів, автобіографічних нотаток і замальовок,

що пов'язують авторів із Мироном Семеновичем. Вони переважно написані для цього збірника та подаються вперше.

Робота над книгою вимагала неабияких організаційних зусиль. Аби зібрати том спогадів, необхідно було переконати людей різного віку і міри зайнятості, які мешкають у семи–восьми країнах, ці спогади написати. Над цим завданням працювали Юлія Веретеннікова, Ольга Кануннікова, Йоханан Петровський-Штерн, Катя Петровська, Світлана Петровська. З різних причин, пов'язаних із суто особистими обставинами мемуаристів, але аж ніяк — із їхньою пам'яттю про Мирона Семеновича, робочій групі не вдалося отримати декілька важливих мемуарних текстів, на які розраховували упорядники.

Отримані тексти вимагали серйозного редагування, біо- та бібліографічних уточнень і коментарів. На цьому етапі неоціненну допомогу надали Юлія Веретеннікова, Михайло Назаренко й Андрій Пучков.

До збірника включено фотографії з двох десятків приватних зібрань, насамперед — із домашнього архіву Світлани та Мирона Петровських. Деякі з оприлюднених у збірнику фотографій належать до 1930-х та 1950-х, інші зроблено у 2010-ті. Більшу частину надрукованих світлин зробили Юлія Веретеннікова, Богдан Жолдак, Юлік Кітаєвич, Тобіас Мюнхмаєр, Мирон Петровський, Катя Петровська, Віктор Попов й Андрій Пучков. Документи, листи, автографи і рукописи, відтворені в книзі, відскановано Кирилом Воскобойниковим й Олександром Червінським.

Мемуарний том відкривається післясловом Самуїла Лур'є (1942–2015) до петербурзького видання «Книжок нашого дитинства» Мирона Петровського — подвійним, хронологічним і географічним знаком «незустрічі» двох мислителів, їхнім змістовним діалогом щодо гамбурзького рахунку літературознавства, зведеним у квадрат (Мирон і Самуїл) нагадуванням, що сила культури, за словом Мандельштама, в нерозумінні смерті.

Перший розділ книги включає спогади членів родини Петровських — не в паспортному, але в іншому, неформулярному значенні цього слова. Тут зібрано мемуарні нариси вдови, дітей, зятя

й найближчого друга Мирона Семеновича, — тих, хто вважав себе або кого завжди вважали членом сім'ї.

До другого розділу ввійшли спогади найближчих друзів і співрозмовників Мирона Семеновича. Деякі з них інтенсивно спілкувалися з ним у 1950-ті, інші — у 1990-ті та 2000-ні, але були серед них і люди, які близько спостерігали Мирона Петровського упродовж пів століття.

У третьому розділі, що вибивається з мемуарного канону, вміщено кілька рецензій на книжки Мирона Семеновича. Це не просто критичні рецензії; їх написано мовби по висхідній, наче ліричні послання автору від читачів, яким не довелося близько знати Мирона Семеновича, але які — з географічної дистанції — зрозуміли в ньому щось таке, що інші не побачили з близької відстані. Сюди, по суті, належить і текст Самуїла Лур'є, який редакційна колегія вирішила поставити замість передмови до тому.

Четвертий розділ — переважно колегіальний, куди ввійшли мемуарні нариси цехових майстрів найрізноманітніших професій, об'єднаних любов'ю до словесності. Тут і журналіст, і художник, і бард, і педагог, і політолог, і літературний критик, і видавець, і літературознавець, і краєзнавець, і театральний режисер — тією чи тією мірою Мирон Семенович завжди був для всіх цих людей співрозмовником і учителем, уважним і вдумливим слухачем у роки їхнього бурхливого культурного зростання — або вогнищем, біля якого завше можна було зігрітися в добу політичної негоди.

У п'ятому розділі зібрано короткі, але місткі мемуарні начерки, уривчасті, але важливі спостереження, — риси Мирона Семеновича, вихоплені миттєвим спалахом, нетривіальним ракурсом, неочікуваною обставиною. Укладачі були одностайні в думці, що короткі мемуарні замальовки вимірюються не своєю формою, а вогнем, що в ній мерехтить.

У шостому розділі — афористичні висловлювання Мирона Семеновича, занотовані його сином нібито як передвістя і водночас додаток до великого тому «нотаток на манжетах», підготовкою якого до публікації наразі зайнята робоча група.

САМУЇЛ ЛУР'Є

Не плакати, не сміятися

Післяслово до другого видання
«Книжок нашого дитинства», 2006

Если вы, господин читатель, уже насладились этой книгой — а не просто заглядываете на всякий случай в сопроводительные документы, — то теперь, задним числом, нарочитая безобидность названия вас, понятно, забавляет. Притом, что автор не имел в виду ничего такого, а, наоборот, всего лишь хотел, чтобы его сочинение не бросалось в глаза дуракам.

Предыдущее, хотя было озаглавлено еще скромней — «Детская литература — большая и маленькая», — бросилось. Еще до того, как должно было появиться. Еще, так сказать, в дверях. И было уничтожено. Между прочим: телеграмму о том, что договор на книгу разорван в одностороннем порядке, а набор ссыпан, — автор получил 21 августа 1968 года. Возможно, эта дата вам что-нибудь говорит.

— *Бывают такие странные совпадения, бывают*, — усмехается Мирон Семенович Петровский. — *Меня вышибли из моих занятий детской литературой — и вообще отовсюду. Мои заявки отвергались или оставались без ответа, рукописи возвращались или терялись безвозвратно...*

Заявок было подано в издательства штук сорок. И готовых книг — с десятков. Ни одна не была принята. Как если бы по всем редакциям Советского Союза некий тайный трибунал разослал копию приговора: Петровскому М. С. — двадцать лет бесплатного, безвестного, безнадёжного труда.

— *Андрей Белый где-то заметил, что значение литератора не в последнюю очередь измеряется количеством неизданных рукописей в его архиве. В этом смысле я, конечно, значительный литератор.*

В 1986 году за истечением срока давности — отчасти благодаря ему же: в знак того, что ветер переменился, — одну из рукописей

Мирон Петровский (на втором плане, справа) | Ок. 1957 г.

Текст Леонида Темиса (печатался под псевдонимом Л. Тёмин) на оборотной стороне фотографии: «Дорогому оригиналу — снимок, сделанный в волнующие дни, когда блистательно начиналась его литературная карьера. Может быть, когда она (карьера) достигнет апогея, в монографии об М. Петровском поместят сие фото, и миру станет известно имя жалкого копииста — Л. Темиса»

Но для преподавателей, утверждавших темы дипломов, было очевидно: эта тема не входила в список предложенных, а Чуковский был человеком выдающимся, но не отмеченным лаской официальных советских учреждений. Мирону долго не хотели утверждать тему. Но он продолжал работать и в конце концов тему утвердили.

У Мирона всё время возникали трудности с Киевским университетом. Он трижды поступал и трижды получал отказ, сдавал экзамены на пятерки, и даже с плюсом по литературе, но на экзамене по истории обязательно получал непроходную четверку. А чтобы поступить в университет, нужно было сдать всё на пятерки. На одном

К. Чуковский Письма к М. Петровскому

К. Чуковский

Г

Дорогой тов. Петровский!

Совершенно не нужно обладать моим 55-летним опытом, чтобы уверенно предсказать Вам хорошую литературную будущность. Вот качества Вашей работы, дающие мне основания для такого прогноза:

1. Гибкий, богатый, изящный и легкий язык, который присущ Вам столь же органически, как, например, Писареву. Писарев, если бы даже хотел, не мог бы написать ни одной неукладной, шершавой или запутанной фразы. Это, конечно, не значит, что я называю Вас Писаревым, я говорю только о языке. В последние годы я читаю десятки диссертаций — всяких, — и кандидатских и докторских, — но ни одна /по своему языку/ не может сравниться с Вашей дипломной работой.

2. Способность вгрызаться в тему.

3. Едкий аналитический ум.

4. Умение организовать научно-исследовательскую работу, пользоваться литературными источниками /хотя бы последнее качество быть может является заслугой Е. М. Котлянской/.

Конечно, в Вашей работе немало ошибок. Напр., я родился не в 1893 году, а /увыл! в 1892-м. Конечно, я не могу согласиться с иными Вашими суждениями /напр., я считаю "Солнечную" такой неудачной книжкой, что в течение ряда лет противился ее изданию/.

Для меня многое в Вашей книге ново. Во-первых, потому, что я многое прочно забыл, а во-вторых, потому, что тот молодой человек, которого Вы так детально изучаете /яркий Корней Чуковский/ так далек от меня теперешнего, что я смотрю на него как на чужого, неинтересного мне человека.

Письмо Корнея Чуковского Мирону Петровскому
от 19 ноября 1957 г.

Семья Петровских и семья Щербаков с детьми на прогулке в Гидропарке в день рождения Мирона 8 мая 1978

Досвід Мандельштама, заявки якого «відкидалися видавництвами», а задуми «гинули, як люди», — близький і зрозумілий М. Петровському; постсталінська епоха, в якій існував Мирон Семенович, була не набагато гуманніша, ніж попередня; хіба що крові лилося менше, але сліз було вдосталь...

Сенсом життя М. Петровського, як і його героїв, було «творення світу на морально справедливій основі», на принципах співчуття, милосердя, жалю до людських страждань і «чужого болю».

М. Петровський та його дружина (розповідаючи про Мирона Семеновича, неможливо не згадати про ту виняткову роль, що її зіграла в його житті Світлана Василівна, продовжувачка славного роду педагогів корчаківської традиції, людина самовіддана й пасіонарна) прожили життя саме за цими принципами — співчуючи тим, хто потрапив у біду, допомагаючи знайомим і незнайомим людям (нерідко учням С. Петровської), які потребували уваги і співчуття. Кожен, хто знає цю родину, це підтвердить.

Быстро стемнело. Где мы? Что мы? Светлячки в траве и на небе — всё спуталось. Прошлое ушло. И сил осталось только кое-как поставить палатку.

А утром, выглянув наружу, сразу его и увидели, — Светлана первая, — в искрящейся коктебельской бухте стоял парусник с алыми парусами. В эти дни в Крыму велись съемки «Алых парусов», это мы потом узнали.

— Сказка! — воскликнул я.

— Кич, — поправил М.

— Тогда — «романс и феерия», — не унимался я.

М. раскурил трубочку.

— Не желаете? — предложил и мне. — Настоящий кнастер!

— Нет, Мирон Семенович, мама заругает.

ЧИТАТЬ М.!

Начните со статьи Мирона «Читатель» из сборника «Воспоминания о К. И. Чуковском» (1977). Объем статьи невелик, но при этом вы освоите методы чтения «по-чуковски» (а следовательно — и «по-петровски»), в основе которых предельное, до детского, доверие и столь же предельное недоверие к тексту, требующее проверки, анализа, опровержения; вы расширите круг чтения, вы поймете, что систематическое чтение важнее системного, а мастером читательского жанра может стать любой. И тогда вам непременно откроется еще что-то неочевидное, что всегда отличало читателей-мастеров, и приносит, может быть, наибольшее наслаждение от чтения.

Я прочел «Читателя» совсем недавно, вечером, наутро перечел, и возвращался, каждый раз убеждаясь в том, что мое ученичество продолжается.

Мирон | Август 2019 г.

перелицовкой романтизма «Мцыри», на самом деле — скорее пародирование лермонтовских интонаций у Гумилева. «Мик» и «Крокодил» перекликаются неоднократно: сопоставим, например, знаменитый монолог Крокодила о страданиях зверей в неволе:

И встал печальный Крокодил
И медленно заговорил:
«Узнайте, милые друзья,
Потрясена душа моя...» и т. д.

С речью одного из гумилевских героев:

И начал старый павиан:
«О племя вольных обезьян,
Из плена к вам вернулся я,
Со мной пришли мои друзья...» (гл. 6)*

Буквально взывают к сравнению и следующие фрагменты:

«Вы так могучи, так сильны —
Удавы, буйволы, слоны...
.....
Вставай же, сонное зверье!
Покинь же логово свое!
Вонзи в проклятого врага
Клыки, и когти, и рога!»
(«Крокодил»)

«Эй, носороги, эй, слоны,
И все, что злобны и сильны,

* По-видимому, здесь и далее нашла отражение «обезьянья» утопия А. М. Ремизова, учредившего знаменитую Обезьянью Великую и Вольную Палату, в которой Гумилев числился «графом обезьяньим».

Это название ему бы точно не понравилось... Мирон Семенович Петровский на дух не выносил ложного пафоса и экзальтации: наелся ими в детстве-отрочестве, в ранней юности уже был убежденным нонконформистом. Так что «литературная забегаловка» — трагикомическая история 1959-го в квартире нашего героя, где, по словам «добропорядочных очевидцев», на столе танцевала в голом виде студентка Литинститута Юнна Мориц, к тому времени уже давно переехавшая в Москву, — подобный вираж судьбы был просто неизбежен.

С удивлением узнал, что Мирон Семенович писал стихи, да еще гражданские, подражая Рождественскому и Евтушенко одновременно; впрочем, кто их не писал тогда... Прочитую одно из его юношеских стихотворений с характерным названием «Декларация»:

Мне надоели эрзацы,
Я хочу настоящего.
Мне надоели мерзавцы,
За хороших парней сходящие.
Мне надоели знакомые —
Мои друзья незаконные.
Мне надоели мнения,
Как будто и нелживые,
Однако, и не правдивые,
С которыми, тем не менее,
Я почти соглашался,
Хотя был несогласен кричаще.
Мне надоели шалости.
Хочу себя — настоящего.
Отвратно смотреть, как актерство